

XORAZM VOHA TABIIY VA ANTROPOGEN DENDRAFLORASI

A.O.Xasanova

Annotatsiya. Mazkur maqolada Xorazm vohasining tabiiy va antropogen dendraflorasi o‘rganiladi. Tabiiy sharoitlar va inson faoliyati natijasida vohada shakllangan o‘simliklar dunyosi, xususan, daraxt va butalar qoplaminig o‘ziga xos xususiyatlari ko‘rib chiqiladi. Tabiiy dendraflora vohaning yarim cho‘l va cho‘l ekotizimiga moslashgan, suv resurslari atrofidagi to‘qayzorlar, cho‘l o‘simliklari hamda tog‘ va adir hududlari uchun xos bo‘lgan ko‘chatlardan iborat. Antropogen dendraflora esa insonlar tomonidan qishloq xo‘jaligi, bog‘dorchilik va obodonlashtirish maqsadida shakllantirilgan bo‘lib, vohaning ekologik tizimini saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Xorazm vohasining tabiiy va antropogen dendraflorasi tabiiy resurslarni himoya qilish, eroziya va cho‘llanish jarayonlarini oldini olishda, shuningdek, hududning ekologik holatini yaxshilashda katta rol o‘ynaydi. Ushbu tadqiqot natijalari Xorazm vohasining ekologik barqarorligini ta‘minlash va biologik xilma-xillikni saqlash uchun samarali choralar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: antropogen, dendraflora, landshaft, saksovul, boyalich, qo‘ytikan, infratuzilma, eroziya.

Xorazm vohasi O‘zbekistonning shimoli - g‘arbiy qismida joylashgan bo‘lib, uning tabiat manzaralari va o‘ziga xos o‘simlik dunyosi (dendraflorasi) bilan ajralib turadi. Vohada tabiiy sharoitlar va inson omilining (antropogen) ta‘siri dendrafloraning shakllanishida katta rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada Xorazm vohasining tabiiy va antropogen dendraflorasi haqida umumiy ma‘lumot beriladi.

Tabiiy dendraflora

Xorazm vohasining tabiiy dendraflorasi geografik joylashuvi va iqlim sharoitlariga bog‘liq holda shakllangan. Asosan, yarim cho‘l va cho‘l landshaftlariga xos o‘simliklar uchraydi. Tabiiy sharoitlarning o‘ziga xos xususiyatlari (issiq va quruq iqlim, suv resurslarining cheklanganligi) tufayli vohada o‘sovchi daraxt va butalarning moslashuvchanligi yuqori.

• **Tog‘ va adir o‘simliklari:** Xorazm vohasining sharqiy qismidagi adirlarda va tog‘ oldi hududlarida shuvoq (*Artemisia*), boyalich (*Salsola*), qizilshuvoq (*Calligonum*) kabi yarim cho‘lga moslashgan o‘simliklar keng tarqalgan. Ular tuproqning tuzlanganligiga va qurg‘oqchil sharoitlarga moslashgan bo‘lib, tuproqni eroziyadan himoya qilishda katta ahamiyatga ega.

• **Daryo va kanallarning o‘simliklari:** Amudaryo va vohadagi kanallar bo‘yida to‘qayzorlar (turang‘i, jiyda, chakanda) va suv yaqinida o‘sovchi o‘simliklar (qamish, sholg‘om) uchraydi. Ushbu o‘simliklar vohada suv resurslarini saqlash, suv eroziyasining oldini olish va bioxilma-xillikni ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi.

• **Cho‘l o‘simliklari:** Xorazm vohasining keng cho‘l hududlarida saksovul (*Haloxylon*), boyalich, qo‘ytikan (*Salsola rigida*) kabi cho‘l o‘simliklari o‘sadi. Bu

o‘simliklar suv tanqisligi va tuzlilikka chidamli bo‘lib, kuchli ildiz tizimi yordamida tuproqni mustahkamlaydi va cho‘llanish jarayonini oldini olishga yordam beradi.

Antropogen dendraflora

Xorazm vohasida odamlarning tabiatga ta‘siri dendrafloraning shakllanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi. Qishloq xo‘jaligi, suv xo‘jaligi, aholi zichligi va infratuzilmaning rivojlanishi antropogen dendrafloraning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi.

• **Bog‘ va poliz o‘simliklari:** Xorazm vohasining qishloq xo‘jaligi rivojlangan hududlarida mevali daraxtlar keng tarqalgan. Olma, o‘rik, anor, uzum, gilos, yong‘oq kabi daraxtlar bog‘ va polizlarda ekilib, vohaning ekologik sharoitiga moslashgan.

• **Yashil zonalardagi manzarali o‘simliklar:** Shaharlarda va aholi zich yashaydigan hududlarda ko‘kalamzorlashtirish maqsadida ko‘chatlar ekiladi. Manzarali daraxtlar (qamish, archa, terak, chinor) va butalar vohaning obodonlashtirilishiga xizmat qiladi. Bu antropogen dendraflora vohaning shaharlaridagi havoning sifatini yaxshilash, chang va shovqinni kamaytirish uchun ahamiyatlidir.

• **Tuproqni himoya qiluvchi o‘simliklar:** Sug‘orish tizimlarini himoya qilish va eroziya jarayonlarini oldini olish uchun vohaning tuproq sharoitiga moslashgan o‘simliklar ekiladi. Ayniqsa, terak va saksovul kabi tuproqni tutib turuvchi o‘simliklar daryo bo‘ylarida va kanallar yaqinida ekiladi.

Xulosa

Xorazm vohasining tabiiy va antropogen dendraflorasi uning ekologik tizimining asosiy qismi hisoblanadi. Tabiiy dendraflora vohaning cho‘l va yarim cho‘l sharoitlariga moslashgan bo‘lsa, antropogen dendraflora insonlar tomonidan qishloq xo‘jaligi, bog‘dorchilik va obodonlashtirish maqsadida shakllantirilgan. Iqlim o‘zgarishi, cho‘llanish jarayonlari va qishloq xo‘jaligining rivojlanishi dendrafloraning shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatadi.

Xorazm vohasining ekologik holatini yaxshilash, cho‘llanish jarayonlarini oldini olish va tabiiy resurslarni muhofaza qilishda dendrafloraning roli muhim bo‘lib, bu borada ilmiy izlanishlar va amaliy chora-tadbirlar amalga oshirilishi zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Rusanov F.N., Slavkina T.I. “O‘zbekiston dendrologiyasi”.-T: Tom GUIzd-vo “Fan” 1972., 368 b.

2. Q.Haydarov, Q.Hojimatov “O‘zbekiston o‘simliklari”- o‘quv qo‘llanma, T-1992, 32-bet.

3. X.O‘.Bekchanov, M.X.Abdusharipova, O.A.Xasanova “Xorazm viloyati dendrologiyasi” – monografiya, T-2022.

4. G‘.Yo‘ldoshev “Meliorativ tuproqshunoslik”: Agrokimyo va agrotuproqshunoslik yo‘nalishi talabalari uchun darslik — T-2008,125-bet.

5. The State of the world’s FOREST GENETIC RESOURCES country report The Russian Federation.